

Terugblik op het SCP-symposium

Samenleven nu en in de toekomst

Al 50 jaar onderzoekt en verklaart het Sociaal en Cultureel Planbureau hoe het gaat met Nederland en de mensen die er wonen, met als doel te zorgen voor overheidsbeleid dat aansluit bij het dagelijks leven van mensen. In het kader van dit jubileum organiseerde het SCP op 9 november 2023 het symposium 'Samenleven nu en in de toekomst'.

Journalist en columnist Hizir Cengiz raakt als eerste spreker met zijn gesproken column meteen de kern van waar het om draait bij het symposium. “Door mijn identiteit sta ik achter. Het is een blok aan mijn been. Succes is wel mogelijk, maar het blijft voor mijn persoon bijzonder. Het is logisch hoe mijn leven is verlopen en loopt, maar mijn identiteit blijft bepalend voor mijn levensloop.”

De ervaringen van Cengiz laten de gescheidenheid in leefwerelden zien en hoe hij dit ervaart. Het gevoel van nergens thuis horen en een buitenbeentje zijn. De vervreemding van de wereld van zijn ouders. Het opportunisme en de schijnheiligheid die het streven naar meer diversiteit op de werkvloeren met zich meebrengt. Zijn ervaringen laten doorklinken dat het antwoord op de centrale vraag van dit symposium - ‘Hoe kunnen we succesvol samenleven in verscheidenheid?’ - complex is en van iedereen iets vergt.

Hizir Cengiz, journalist en columnist draagt voor uit zijn column
“Ik voel me nergens thuis, maar met etniciteit heeft dat niets te maken”

Maroesjka Versantvoort, programmaleider bij het SCP, opent het symposium

Van integratie naar samenleven

Vijftig jaar doet het SCP wetenschappelijk onderzoek naar de kwaliteit van leven van groepen in de samenleving en naar de kwaliteit van samenleven met elkaar. “Maar vijftig jaar geleden ging het om de vele mensen uit het buitenland die hier kwamen werken en hadden we het over integratie. Nu ligt de nadruk wat ons betreft op samenleven”, stelt Maroesjka Versantvoort, programmaleider van het SCP-programma ‘De diverse bevolking van Nederland; Samenleven nu en in de toekomst’, vast. In haar welkomstwoord geeft zij aan dat het nu draait om samen uitvinden wat ervoor nodig is om samenleven in diversiteit tot een succes te maken. “Hoe zorgen we ervoor dat iedereen in Nederland voldoende kansen krijgt en zinvol kan meedoen? Wordt iedereen gezien en gehoord en wat kunnen we verwachten van de toekomstige samenleving? Hoe overbruggen we verschillen en komen mensen met elkaar contact?”

Doorbreken van gescheiden leefwerelden

Dat laatste is een uitdaging, want veel inwoners van Nederland leven toch vaak in hun eigen bubbel met mensen die dezelfde gemeenschappelijke achtergrond, interesses, opleiding, welvaartsniveau enzovoort hebben. “Het is fascinerend dat mensen die in dezelfde buurt wonen, in een heel andere wereld kunnen leven”, vertelt SCP-onderzoeker Lotte Vermeij. “In principe is dat niet erg. Maar het verschil in leefwerelden is wel een probleem als dit samengaat met ongelijkheid. Als de mensen in de ene leefwereld heel weinig hulpbronnen hebben, staan zij op achterstand terwijl in andere leefwerelden juist een overvloed aan hulpbronnen is. Daarnaast kennen gescheiden leefwerelden culturele codes. Dat sluit mensen uit die die codes niet kennen. En als verschillende groepen mensen niet met elkaar in aanraking komen, leren ze elkaar niet kennen en kunnen ze vaak ook weinig begrip voor elkaar opbrengen.”

De ervaren gescheiden leefwerelden van Cengiz, ziet Vermeij bevestigd in haar onderzoek over veranderende leefwerelden waarvan de deelnemers van het symposium een preview krijgen. “We zien tussen 2011 en 2020 dat leefwerelden langzaam eenzijdiger werden, met name de 20 procent minst welvarende en de 20 procent meest welvarende. Die gescheidenheid voltrok zich vooral in de woonomgeving en ook regionale ongelijkheid speelt een rol. Deze mensen komen dus minder dan voorheen in aanraking met mensen met een ander welvaartsniveau.”

Overigens ziet Vermeij ook een afname van eenzijdige leefwerelden: “Omdat er onder Nederlanders met een migratieachtergrond een sterke maatschappelijke stijging plaatsvond, zien we soms dat de minst welvarende mensen een minder eenzijdig leven gaan leiden.”

Dagvoorzitter Martin Sitalsing, en wetenschappelijk medewerker van het SCP Lotte Vermeij, in gesprek over leefwerelden

“Het is fascinerend dat mensen die in dezelfde buurt wonen, in een heel andere wereld kunnen leven”

“Hoe kunnen we zorgen dat die bubbels elkaar raken?” vraagt Martin Sitalsing, Hoofd-commissaris Politie Noord-Nederland, die vandaag optreedt als dagvoorzitter, zich af. Lotte Vermeij stelt vast dat beproefde beleidsinstrumenten op het gebied van armoedebeleid, inclusieve arbeidsmarkt, gemengd bouwen en onderwijs zorgen voor meer gedeelde leefwerelden. Maar dan ligt meestal de focus op de eenzijdige leefwereld van de minst welvarende groep en zelden op de rijkste. “Het bijsturen van de eenzijdige leefwereld van de meest welvarende groep is niet eenvoudig” erkent Vermeij.

Wat zij ook constateert, is dat het gesprek ook nooit gaat over de segregatie op de werkvloer. “We hebben het wel over discriminatie op de werkvloer, maar zelden over de afstand tussen beroepswerelden en tussen hogere en lagere functies. Door outsourcing bijvoorbeeld maken bepaalde beroepsgroepen geen echt onderdeel meer uit van een organisatie. Er ontstaat zo bijvoorbeeld een kloof tussen kennismedewerkers en logistieke en facilitaire medewerkers die elkaar niet meer ontmoeten op een nieuwjaarsborrel of uitje en mede daardoor geen onderdeel meer uitmaken van elkaars leefwereld. Zo houden we parallelle leefwerelden in stand.”

De minderheid zonder migratieachtergrond

Hoogleraar Sociologie Maurice Crul van de Vrije Universiteit Amsterdam wijst op de ontwikkeling dat mensen zonder migratieachtergrond de nieuwe minderheid vormen in de superdiverse stad. “Diversiteit is de nieuwe norm. In een stad als Amsterdam is het aandeel minderheden groter dan het aandeel inwoners zonder migratieachtergrond. Nu al heeft een op de drie kinderen in Amsterdam een Nederlandse achtergrond. Mensen zonder migratieachtergrond moeten de doelgroep worden voor onderzoek en beleid. Deze groep mag niet langer dispensatie krijgen in het integratieproces. Zij moeten daarentegen nog leren om in een diverse wereld te leven, in tegenstelling tot de mensen met een migratieachtergrond.”

Maurice Crul, hoogleraar Sociologie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam deelt inzichten uit o.a. het 'Becoming a Minority' project, dat zich richt op de ervaringen en meningen van mensen zonder migratie achtergrond die wonen in majority-minority buurten en steden in Europa

Volgens Crul is het dominante uitgangspunt dat integratie een eenzijdig proces is dat alleen gericht is op mensen met een migratieachtergrond; mensen zonder migratieachtergrond zijn de norm en de passieve ontvangende groep. In zijn boek 'De Nieuwe minderheid' komt hij met een nieuwe theorie over integratie in diversiteit: integratie is een tweezijdig proces waarbij diversiteit de nieuwe norm is in de grootstedelijke context. Centraal staat dan: in hoeverre participeren zowel mensen met en zonder migratieachtergrond aan de superdiverse stedelijke context?

Mengen gebeurt niet spontaan

“Kortom, iedereen moet onderdeel zijn van onderzoek naar en beleid voor integratie. Ook hoogopgeleide mensen van Nederlandse afkomst die vaak wel in diverse wijken wonen, brood halen bij de Turkse bakker en Surinaamse roti eten maar een ‘wit’ netwerk hebben”, signaleert Crul. Mensen zonder migratieachtergrond moeten volgens hem verleid worden om uit hun comfortzone te komen. “Mengen gebeurt niet spontaan maar moet georganiseerd worden met een gezamenlijk doel voor ogen. Vaak heeft het ook met beleid te maken. Zo moeten gemeenten steeds stil staan bij de gevolgen van beleidsmaatregelen voor segregatie. Behoud die buurtvoetbalclub en zorg voor voldoende ontmoetingsplekken in buurten.” Integreren in een diverse leefomgeving levert namelijk ook iets op. Crul: “Goed geïntegreerde mensen van Nederlandse afkomst zijn blijer, voelen zich veiliger, hebben meer interactie met burens en zijn meer verbonden met de buurt.”

Politiek voor iedereen?

Een belangrijke factor in een democratie is dat je je als burger vertegenwoordigd voelt in het parlement. Ofwel: is de politiek er voor iedereen? SCP-onderzoeker Jaco Dagevos geeft een doorkijkje in nieuw, nog niet gepubliceerd SCP-onderzoek naar ervaren representatie, institutioneel vertrouwen en politieke participatie bij mensen met een migratieachtergrond. Hij concludeert dat veel mensen met een migratieachtergrond zich niet vertegenwoordigd voelen in de huidige politiek. “Redenen die mensen aangeven is dat de Nederlandse politiek weinig divers is. Het gaat vaak over het belang van gedeelde ervaringen bij politici die dezelfde achtergrond hebben. De tweede generatie voelt zich het minst vertegenwoordigd terwijl vluchtelingengroepen zeer positief zijn over de Nederlandse politiek. Maar dat laatste komt omdat ze het vergelijken met de politiek in het land van herkomst.”

Een belangrijke factor bij het niet gerepresenteerd voelen, is het ervaren van uitsluiting, constateert Dagevos. “Bijvoorbeeld de discriminerende uitingen door politici en het geringe weerwerk daartegen. Daarbij biedt de politiek weinig ruimte voor onderwerpen als inclusie, slavernijverleden en institutioneel racisme. Maar ook de statusverschillen tussen de leefwerelden van politiek en mensen met een migratieachtergrond spelen mee. De redenen zijn allemaal normatief geladen.”

“Veel mensen met een migratieachtergrond voelen zich niet vertegenwoordigd in de politiek”

Cemil Yilmaz, crosscultureel psycholoog, in gesprek met Martin Sitalsing

Zelf norm de bepalen

Sociaal- en crosscultureel psycholoog Cemil Yilmaz herkent de conclusies uit het onderzoek van Dagevos. “Dit is nu heel relevant. Sommige mensen lopen in het politieke systeem vast omdat ze zich niet schikken naar de heersende norm. Die vertrekken dus. Maar wie bepaalt de norm? Dat is het manco bij reguliere politieke partijen. Die bieden te weinig ruimte voor de tweede en derde generatie van kleur. Terwijl die generatie zegt: ik hoef mij niet de verhouden tot die norm. Ik bepaal zelf de norm! Het bedrijfsleven neemt op dit vlak veel meer stappen Daar is het een businesscase.”

Dagvoorzitter Sitalsing slaakt een zucht: “Ik blijf hoopvol.” Hij weet door zijn ervaringen bij de politie als geen ander hoeveel er nodig is om aan te sluiten op een steeds diverser wordende samenleving.

Algemeen vertrouwen in 2050

En hoopvol mogen we zijn als we meekijken naar de grafieken van Bart van Hulst - wetenschappelijk medewerker bij het SCP - waarin hij het algemeen vertrouwen in Nederland in 2050 verkent. Het algemeen vertrouwen wordt gemeten met de vraag: Vindt u over het algemeen dat de meeste mensen wel te vertrouwen zijn, of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met mensen? Een groot deel van de Nederlandse bevolking heeft vertrouwen in elkaar, Nederland scoort hoog in vergelijking met Europese landen.

“Het algemeen vertrouwen is het afgelopen decennium toegenomen. En het lijkt erop dat het in de toekomst niet veel zal toe- of afnemen bij een veranderende bevolkingssamenstelling. Bart laat zien dat de toename van de bevolking minder belangrijk lijkt voor het algemeen vertrouwen dan in eerste instantie gedacht werd. Maatschappelijke ontwikkelingen lijken daarentegen meer invloed te hebben op het algemeen vertrouwen in de toekomst, maar die zijn lastiger in te schatten dan demografische ontwikkelingen.” Ook ziet Bart op lokaal en buurtniveau verschillen. “Over het landelijk gemiddelde van algemeen vertrouwen hoeven we ons niet veel zorgen te maken maar wel over de verschillen tussen groepen. Dat vraagt aandacht van lokaal beleid.”

Hoeveel onzekerheid er ook in dit soort toekomstverkenningen zit, ze bieden wel een pad van alle mogelijkheden zodat beleid breed kan kijken, reflecteert Ben Geurts, directeur Algemeen Strategisch Advies van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. “Van heel veel weten we niet wat in de toekomst gaat gebeuren, maar een deel is wel voorspelbaar. Met toekomstverkenningen kun je mogelijke causale verbanden in kaart brengen. Hiermee voorkomen we tunnelvisie en kortetermijndenken bij beleid.”

“En denk ook aan de *black swan*”, voegt dagvoorzitter Sitalsing er aan toe. “Grote, onverwachte gebeurtenissen met veel impact op mens en maatschappij zoals 9/11 of corona. Wat doen die met het algemeen vertrouwen?”

Ontmoeten en waarden delen

Tijdens de paneldiscussie over de vraag ‘Hoe kunnen we succesvol samenleven in verscheidenheid?’ gaat het al snel over het belang van ontmoeten en vooral kijken naar welke waarden je samen deelt. Directeur Egon van Erven van openbare basisschool De Meidoorn in Kerkdriel ziet bij hem op school verschillende groepen bij elkaar komen. “Dan moet je denken in maatwerk dat passend en goed is voor het welzijn van mensen. Dan kun je de kansen van kinderen benutten. Ik merk ook dat een kleine gemeenschap er vaak beter in slaagt om verschillende groepen samen te krijgen.”

Kansen van jongeren vergroten en benutten, doet ook Rahma el Mouden, ondernemer en oprichter van een schoolprogramma voor drop outs in Amsterdam. “We hebben mensen tekort en iedereen nodig op de arbeidsmarkt. Ik maakte mij zorgen om jongeren die ergens de verkeerde afslag hebben genomen en ben zelf met ze aan de slag gegaan. Dan maak je impact.” In haar werk met jongeren ziet zij dat discriminatie op de arbeidsmarkt een feit is. “Daar moet iets aan gedaan worden. Zet een echt meldpunt voor discriminatie op. De politie heeft hier geen tijd voor.”

“Over het landelijk
gemiddelde van
algemeen vertrouwen
hoeven we ons niet
veel zorgen te maken
maar wel over de
verschillen tussen
groepen”

Wederkerigheid is de kern

De jongere van het panel, Kimberley Snijders - voorzitter van de Nationale Jeugdraad en SER Jongerenplatform - is hoopvol maar stelt vast dat er nog een hoop werk aan de winkel is. "We moeten de samenleving zo inrichten dat we elkaar meer ontmoeten en alle groepen erbij betrekken en motiveren. Iedereen een plek geven in de discussie."

Het panel met van links naar rechts: Jan IJzerman, Kimberley Snijders, Egon van Erven en Rahma el Mouden

Dat kan Jan IJzerman - plaatsvervangend directeur-generaal Sociale Zekerheid en Integratie van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid - alleen maar beamen. "Het gaat om het verkeer met de ander. Dat die ander zich herkent en erkent, en dat je de ander de ruimte geeft. Dat dit respectvol gaat en binnen de democratische kaders gebeurt. Hierin kunnen we nog veel stappen zetten."

Zet in op lokale participatie en op intergenerationele relaties, geeft Kimberley hem nog als advies mee. "Ga ook de dialoog met jongeren aan over hoe zij zich moeten verhouden tot bepaalde kwesties en wat van hen daarin verwacht wordt." Martin Sitalsing vat het als dagvoorzitter nog even beknopt samen: "Wederkerigheid is de kern. Het moet van beide kanten komen."

Madelijne Kool, cabaretier

Of zoals cabaretier Madelijne Kool in haar wrap-up liefdevol besluit: "De basis is natuurlijk: Kunnen we niet een beetje aardig zijn voor elkaar? Van deze middag zijn er drie zaken echt belangrijk om te onthouden. Een: aandacht voor elkaar. Twee: Empathie voor de ander. Drie: Beetje veerkracht."

*Tekst: Janine Leunessen
Foto's: Bart van Vliet*